

Kertész Róbert – D. Mezey Alice

**ADATOK EGY BÁRÓI FAMIÁIA
ÉS SZOLNOK KÉSŐ KÖZÉPKORI
KAPCSOLATAIHOZ:
A PÁLÓCI-SÍRKÖTÖREDÉK**

2015

MÁTYÁS KIRÁLY MÚZEUM
VISEGRÁD

„...örizzük emlékeinket, gyűjtsük össze töredékeinket, nehogy végleg elveszenek, s azáltal is üresebb legyen a múlt, szegényebb a jelen, s kétesebb a jövő!”

Ipolyi Arnold¹

Az *Ars Hungarica* 2015/2-es számában látott napvilágot szerzőpárosunk egyikétől egy a *Lapidarium Hungaricum* készülő Jász-Nagykun-Szolnok megyei kötetének munkaközi dimenzióit érzékeltetni kívánó írás.² Ehhez kapcsolódóan vállalkozunk egy azóta előkerült, több szempontból fontosnak tűnő, a maga környezetében unikálisnak számító lelet közlésére. A síremléktöredék Szolnok várszigeti részén, a Vártemplomtól délre, egy lakóház alapozási földmunkái során, csaknem húsz évvel ezelőtt került elő, és azóta magánkézben őrzik (1–4. ábra).³

Jóllehet, a korábbiakhoz képest a megye területéről egyre több kőfaragványt ismerünk, de azok legtöbbje országos kitekintésben és művészettörténeti szempontból is csak nagyon ritkán értékelhető. Ez a terület viszontagságos múltjának akár csak felszínes ismeretében sem lehet meglepő. Papp Szilárd, közelmúltban jelent, az ország 1480–1515 közötti, a királyi udvarhoz kapcsolódó építkezéseit földolgozó munkájának áttekintő térképén Szolnokot a mezőváros és egyéb település kategóriában, egyetlen földolgozásra érdemes lelet vagy objektum nélkül szerepelteti. A kötetben objektummal is tárgyalt, Szolnokhoz legközelebbi település észak felől Gyöngyös, nyugatról a Csepel szigeti Keve (Ráckeve), dél felől Szeged, végül kelet felől Várad (Nagyvárad, Oradea, Románia).⁴ Töredékünk, a még túlságosan ellentmondásosnak látszó körülmények részleteinek

1. ábra. A Tisza-parti Szolnok elhelyezkedése (készítette: Szakonyi Balázs)

föltárása során, akár kulcsszerepet is kaphat a város 15. század végétől a 16. század közepéig tartó időszakának, az utóbbi években előtérbe került, árnyaltabb megismerési folyamatában.⁵ Azonban a földolgozás jelenlegi stádiumában bármely megállapítás még csak megalapozott kérdés formájában fogalmazható meg.

A sírkőtöredék leírása

A tardosi tömött vörös mészkő⁶ töredék egy föltételezhetően egészalakos lovagi síremlék mellkasi része. Magassága ~43 cm, szélessége ~40 cm, vastagsága ~9 cm, hátoldalán a kőanyag szerkezetében kialakult réteg mentén hasadási felület van, s ez rajzolja ki körben a töredék szabálytalan peremét is. A töredék faragott felületén egy lemezes mellvértnek, a csak kitapintható derékszegélytől fölfelé a nyaknyílásig terjedő része, fölötté a nyaknyílást kitöltő lemezes nyakvért, alatta a vállvért kétoldali belső harmada, valamint a kettő között egy függővel ellátott nyakék majdnem teljes épségben látható. A leírtakon túl, a mellvértet viselő alak oldalnézetéből és háttérének felületéből sajnos semmi nyom nem csatlakozik. Magán a faragott kőfelületen igen kemény vízkő vagy mészrétegnek tűnő, foszlányos lepedék is megfigyelhető.

A mellvért három, függönyíves vonalvezetésű lemezének mindegyike három, liliomos díszítésű csúcsban végződik, a lemezek lágy ívű

1 Ipolyi 1863, 77.

2 Mezey 2015. Itt, a dolgozatunk elején köszönjük meg a téma szakértőjének, Lövei Pálnak (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Művészettörténeti Intézet) dolgozatunk lektorálását, valamint rendkívül értékes és önzetlen segítségét.

3 A lappangó „vörösmárvány” faragványtöredék létre dr. Kertész Róbert, a Damjanich János Múzeum régésze nemrég hívta föl a figyelmemet. A hozzájutás lehetőségének megszervezéséért és számos egyéb segítségért tartozom neki köszönettel.

4 Papp 2005, Térkép 298–299.

5 Az utóbbi években a Szerzőtárs, Kertész Róbert mutatott föl több friss eredményt a város középkori és kora újkorai történetének és topográfiájának kutatása során. Megjelent tudományos cikkeinek bibliográfiai adatait lásd az ismertetés további részében.

6 Lövei 1992.; Pintér et al. 2001.

2. ábra. Sírkőtöredék szembenézet, Szolnok, Vársziget (fotó: Kozma Károly fotóművész, DJM)

4. ábra. Sírkőtöredék hátoldali nézet, Szolnok, Vársziget (fotó: Kozma Károly fotóművész, DJM)

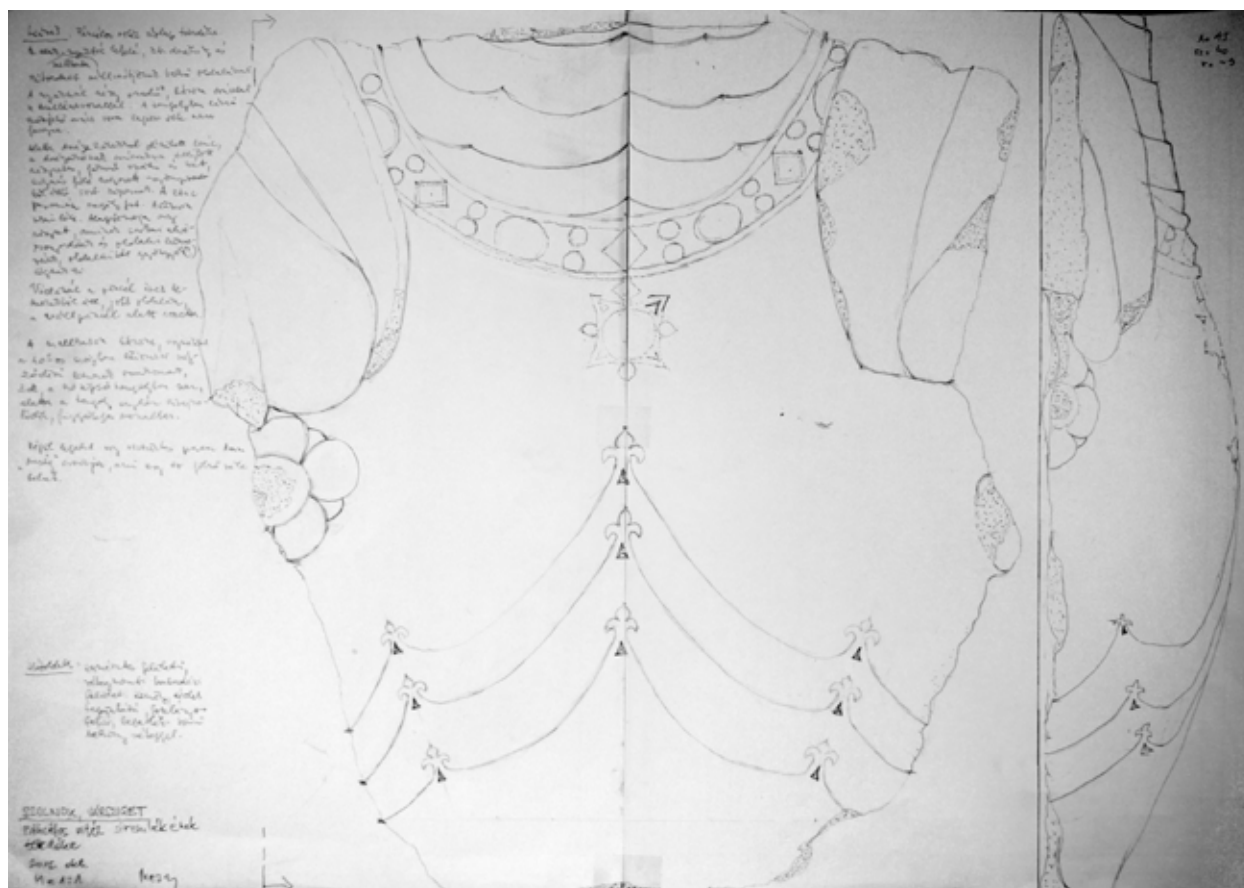
szélei vékony, igen finom/éles vonalak mentén rajzolódnak ki. A mellvért jobb oldalán, a váll-

3. ábra. Sírkőtöredék oldalnézet, Szolnok, Vársziget (fotó: Kozma Károly fotóművész, DJM)

vért alatti szögletben, a kopja rúdjának rögzítésére szolgáló kampó rozettájának csonkja emelkedik ki, a bal oldali szélen egy a mellvérttel érintkező tárgy apró csonkja (kard?) is kitapintható. A vállvért részletei lágy körvonalai és belső vonalvezetései miatt egészen más hatást keltenek, mint a páncél éles kontúrjai, de túl kevés látszik belőlük ahhoz, hogy bármi biztosat mondhassunk róluk. A vállvérték között, a mellvért és a nyakvért határán egy nyakék fekszik. A peremes, szalagszerű ékszer díszítését váltakozva csúcsokra állított négyzetes és fekvő ovális foglalatokba ágyazott ékkövek alkotják, amelyeket gyöngypárok választanak el egymástól. Az ékszerről ötvösművű foglalatos, csonka állapotú ékkő függ.

A faragványtöredék alaposabb megismeréséhez az 1:1-es léptékű szerkesztése és lerajzolása további lehetőséget nyújtott (5. ábra). Kiderült, hogy a mellkast takaró mellvért befoglaló formájának metszete egy nagy ívű körselejt, amelynek középtengelyében egy alig érzékelhetően kiemelkedő szimmetriatengely is megfigyelhető. A páncélnak ez a része termé-

5. ábra. A szolnoki sírkőtöredék rajza (készítette: Mezey Alice)

szetesen teljesen szimmetrikus volt, a tengely kiemelése a kőfaragó munkájához is segítségül szolgálhatott. Az egész alak szempontjából jelentősége lehet a vállvért alig érzékelhető, enyhe, minden bizonnyal a testhelyzettel összefüggő asszimetriájának is, ami arra enged következtetni, hogy az alak jobb kezében valamit, legvalószínűbben egy zászlórudat, de más harci eszközt is tarthatott. Mivel a meglehetősen plasztikusan, ugyanakkor finoman faragott felületen semmiféle kopásnak nincs nyoma, eredeti elhelyezésében leginkább egy szarkofág/*tumba*, vagy magával a sírgödörrel összefüggő, a padozatból kiemelt, de oldallapok nélküli sír fedőlapjaként is elképzelhető.⁷ Mivel erőszakos roncsolás nyoma nem látszik rajta, a sírfedlapról természetes úton is lehasadhatott (4. ábra), de az alaplap másodlagos fölhasználása érdekében történt szándékos lepattintás lehetőségét is számításba kell venni.⁸

7 Lővei 2009, 427. 435.

8 A sírfedlap másodlagos fölhasználásának leggyakoribb esete a padlóburkolatba tétel volt, de falazóköként

Arra a kérdésre, hogy a síremlék kit ábrázolt és mikor készült, a rendelkezésre álló adatok alapján adható válaszok meglehetősen koherenciát mutatnak. Az 1494–95. évi számadáskönyvek szerint Külső-Szolnok megyében 1494-ben csak az egri püspöknek, Szapolyai nádornak, Kinizsi Pálnak és a kunoknak volt jelentősebb számú, adó alól mentesített portája, amint az a Szerzőtárs által írt részben részletesen kifejtésre kerül. Ahogy az is, hogy az összeírások idején 1495-ben csáktornyai Ernuszt János neve alatt is jeleznek itt 60 portát, ami azonos lehet a korábbiakban Pálóciként számon tartott szolnoki birtokrészsel. A birtokrész minden bizonnyal csáktornyai Ernuszt Jánosnak Pálóci Imre lányával, Annával kötött házasságával 1490 körül került Ernuszt kézbe.⁹ Ennek alapján a síremlék leg-

is gyakran sor került rá, különösen olyan, a török által megszállt helyeken, ahol a templomokat dzsámivá alakították át. Ilyenkor az apró, használhatatlannak ítélt töredék darabokat a sírgödörbe visszatemették. Lásd: Biczó 2004.; Lővei 2004.

9 Gervers-Molnár 1983. 20. 23.; Papp 2010, 123–125. Kiegészítve a Rozgonyi–Ernuszt–Pálóci családok

6. ábra. Az utolsó Pálóciak: Antal és Mihály sírköve Sárospatakon, 1519 (Forster Központ, Fotótár 7160. neg.)

valószínűbben az 1483-ban elhunyt Pálóci Imre lovászmesteré lehetett, hiszen az említett többi birtokos szolnoki temetkezése nemigen kerülhet szóba. Tekintettel Pálóci Anna fiatal korára, készíttetője Rozgonyi Dorottya, az elhunyt özvegye lehetett, aki férje örököséként lányát majdnem húsz évvel élte túl.¹⁰ A föltételezés jo-

címerével díszített kehellyel. Lásd: Wehli 2012, 150.

10 Házasságkötésükkel is kapcsolatba szokták hozni azt a kelyhet, amelynek talapzatán a Rozgonyi–Ernszt–Pálóci családok címere szerepel, s rajta egy váci kanonok 18. századi vésett felirata is látható. A friss lelet fényében a kehelynek a Váci Egyházmegyéhez tartozó Szolnokról (szolnoki főesperesség) való származása egyéb körülmé-

7. ábra. A Pálóci testvérek síremlékének felmérési rajza, amelyen számos pontatlanság észlelhető (készítette: Myskovszky Viktor, 1884, Forster Központ, Tervtár, ltsz. 11690)

gosságát erősíti, hogy a közismert sárospataki Pálóci-sírkő¹¹ mellvért típusa és lemezformálása (6–8. ábra), valamint gyengébb kvalitása ellenére is, a szolnoki szoros párhuzamának tűnik. A két síremlék mellvértjének formai hasonlósága szembetűnő, a különbözőségek a részletek kivitelezésében figyelhetők csak meg. Amíg a szolnoki töredéken a mellvértlemezek ívei, liliomos csúcsaik és a kopjatartó rozettája a részletek igényes kidolgozásával készült, addig a patakin ezek a részletek hozzájuk képest sematikusnak hatnak (8. ábra). Mivel a szolnoki

nyekkel együtt még valószínűsíthető lehet. Lásd: Kiss 2008.; Wehli 2012, 150.

11 Pálóci Imre unokatestvérének, István gyermekeinek, Pálóci Anna másod unokatestvéreinek: Antalnak és Mihálynak a síremléke, fölirata szerint, harminchat évvel később, 1519-ben készült. Lásd: Balogh 1982b.; Gervers-Molnár 1983.

8. ábra. A sárospataki Pálóci-sírkő részlete (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Művészettörténeti Intézet, Fotótár)

készült korábban, az 1519-es sárospatakihoz a szolnoki esetleg mintaképül szolgálhatott. A két síremlék közötti minőségbeli különbségen túl, a nyakéknak és a vállvértnek a kortárs síremlékeken¹² megfigyelhető ábrázolásoktól való eltérése, a későbbi kutatásokban még szerepet kaphat. A síremlék további töredékének/töredékeinek előkerüléséhez a város régészeti kutatásai fontosságának fölismerése, vagy csupán a vak szerencse segíthet hozzá.

12 Az 1500-as éveket megelőző és követő két-két évtized számos ismert és földolgozott síremléke közül a bárók lovagi síremlékeit vizsgálva Szapolyai Imre (†1487) és István (†1499) nádorok szepeshelyi, Bátori István erdélyi vajda (†1493) nyírbátori, Myslenovith Horváth Márk (†1508) dalmát-horvát-szlavón bán nagyvázsónyi, Perényi Imre (†1519) nádor vagy Perényi István (†1484/87) tárnokmester tóketerebesi, Varkocs Kristóf (†1520) várkapitány késmárki sírkőfedlapjai kerülhetnek szóba. A vállvért formájának meghatározásához a korszak más típusú lovagi ábrázolásainak vizsgálata is szükségessé válhat.

A szolnoki síremlék keletkezéstörténete és az Ernuszt–Pálóci házasság egy beható vizsgálat során talán kapcsolatba hozható olyan köztörténeti eseményekkel is, amelyek az ország biztonsága érdekében, a Dunától keletre eső területek védelmének ügyét, Szolnok stratégiai szerepének fölismerését tételezik föl. Végül, de nem utolsó sorban fölmerült az a kérdés is, hogy a kor magas fokú reprezentációjába illeszkedő igényességgel kivitelezett síremléket Szolnok melyik templomában helyezték el, s hogy a templom közelében állt-e a családnak udvarháza?¹³ Minden esetre az eddigi kisebbekkel, és ezzel a viszonylag nagyobb lépéssel várhatóan közelebb kerülhetünk a megye középkorának sablonoktól és közhelyektől mentes, alaposabb megismeréséhez.

D. Mezey Alice

13 Kertész – Korpás 2013, 394. 3. kép, 399.

Szolnok késő középkori birtokosai: a Pálóciak

„Ha léteznek az országban az építészeti emlékekre vonatkozó művészettörténeti vagy műemléki kutatások szempontjából fehér foltok, az Alföld közepén, a Tisza középső folyása mentén fekvő Jász-Nagykun-Szolnok megye területe biztosan köztük tartozik.”¹⁴ – írta nem is olyan rég szerzőpárosunk egyike. A fenti megállapítás különösen igaz a megyeszékhelyre, Szolnokra, ahol a Damjanich János Múzeum gyűjteményi raktárában őrzött faragott kövek száma mindössze 5 darabot tesz ki.¹⁵ A Tisza-parti település mintegy ezer évre visszanyúló épített örökségének ugyan csupán töredéke ismert,¹⁶ de ez a szám akkor is irreálisan alacsonynak tűnik. Az okok között első helyen Szolnok viharos múltja áll. Ehhez társul még az ásatások elmaradása, ugyanis a legutóbbi időig a történelmi belváros területén intenzíven zajló nagyberuházásokat, lakóházépítéseket szinte alig előzte meg régészeti kutatás.

A fentebb bemutatásra került, tardosi vörösmárványból faragott sírkőtöredék sajnálatos módon ugyanebbe a sorba illeszkedik.¹⁷ A szerencsés véletlennek köszönhetően felfede-

zett tárgy előkerülési körülményeiről nagyon keveset tudunk, hiszen nem szakember által feltárt, és még csak nem is *in situ*, vagyis eredeti helyén előkerült alkotásról van szó – mint arra majd lentebb kitérünk.¹⁸ A lelet első alkalommal 2012-ben került a szűkebb szakma látókörébe, ám csak 2015 kora őszén nyílt lehetőség a dokumentálására és a részletesebb vizsgálatok elvégzésére. Ezt követően kíséreltük meg azt, hogy választ adjunk az alábbi kérdésekre: *valójában kié lehetett a síremlék és hol állíthatták fel eredetileg?*¹⁹

A Pálóciak a 14. század végén még szerénynek mondható vagyonnal rendelkeztek, székhelyük a pálóci kúria volt. Felemelkedésük Zsigmond király (1387–1437) uralkodása alatt kezdődött, és a 15. század elején kerültek a bárói méltóságviselők közé (9. ábra).²⁰ A királyi udvar belső köréhez tartoztak, magas állami hivatalokat töltöttek be és országos méltóságokat nyertek el.²¹ Elsősorban a királyi Magyarország északkeleti részén birtokoltak: Ung, Bereg, Zemplén, Abaúj, Sáros, Borsod, Gömör, Heves megyékben, valamint Nyitra és Pozsony megyékben.²² Szolnokot pályájuk felfelé ívelő szakaszán, Engel Pál szerint 1438 körül,²³ Bárány Attila megállapítása alapján pedig 1437

14 Mezey 2015, 255.

15 Mezey 2015, 262.

16 Kertész et al. 2012.; Kertész – Korpás 2013.; Kertész 2014.; Kertész 2014a.

17 A faragványtöredék nyersanyaga valójában *tömött vörös mészkő*nek határozható meg, amit a középkori napi szóhasználat szerint márványnak neveztek. Geológiai forrása a Gerecse-hegységben található. Két bánya ismert innen: Tardost Imre király, Süttőt pedig Zsigmond király adományozta az esztergomi érsekségnek. A vörösmárvány jól csiszolható kőanyag, amely kiválóan alkalmas a legszínvonalasabb művészi igényű alkotások elkészítéséhez. Magyarországon már az Árpád-kortól alkalmazták. Első korszaka a 12. század utolsó negyedétől a 13. század 70-es éveikig tartott, és az uralkodó körüli szűk kör kiváltságának tűnik. Kisebb szünet után az újabb, eleinte szórványos felhasználása a 14. század közepére keltezhető, de az igazi áttörést az 1360–1380 közötti időszak hozta, amelynek hátterében I. Lajos királyi udvarának a délnémet vidékek művészete, heraldikai reprezentációja felé fordulása állhatott. A vörösmárvány nemcsak a korábbi társadalmi kereteket (a király és a bárók mellett az alacsonyabb rangú nemesek, egyháziak, polgárok) lépte át igen gyorsan, hanem földrajziak is kitágultak. Lásd: Balogh 1974.; Lövei 1982, 183.; Lövei 1992.

18 A kőfaragómunka jelenleg egy – névtelenségét megőrizni kívánó – magángyűjtő birtokában található, aki szerint a lelet a várszigeten, a Szent István tér 4. szám alatti lakóház mélygarázsának kiásásakor került felszínre 1996-ban, és ezt követően jutott hozzá.

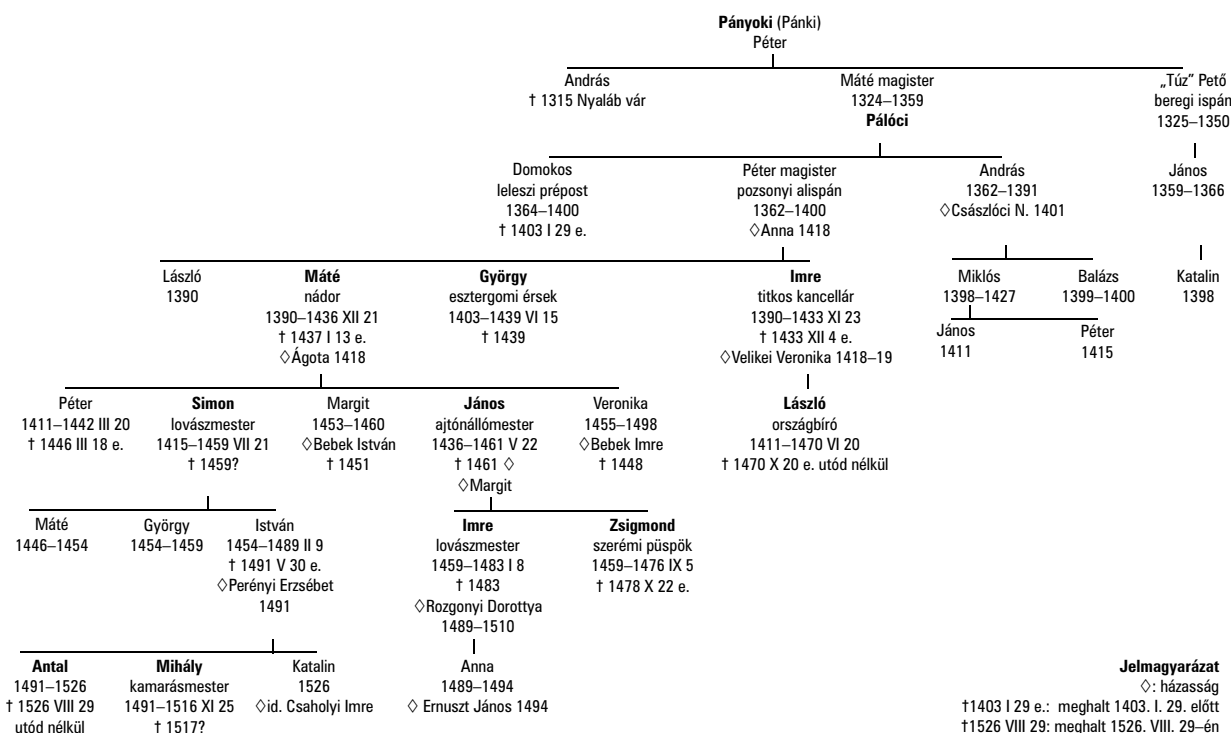
19 E helyen is köszönetünket fejezzük ki a tulajdonosnak az együttműködésért, amelynek következtében lehetővé vált a jelen publikáció elkészítése. Bízunk abban, hogy az alkotás belátható időn belül közgyűjteménybe kerül, és mind a szakma, mind pedig az érdeklődő nagyközönség számára megtekinthető lesz.

20 Engel 1987, 118. 126.

21 Nagy 1862, 94–98.; Fügedi 1970, 105–106. 119. 122–124. 132. 137–139. 159.; Fügedi 1974, 68. 132. 146–147. 168–169. 172. 178. 180. 185.; Mályusz 1984, 62. 64–67. 98. 114. 119. 121. 154. 189. 231. 233. 251. 257. 260. 265. 284–285. 291.; Engel 1987a, 434–436.; Kubinyi 1988. 174. 176–178. 206.; Engel 2001, I. Bárók, II. Főpapok, III. Kancellárok; Bárány 2002.; Bárány 2002a. 1–8.; Kubinyi 2008, 28.

22 Engel 1968, 350. 353.; Engel 1971, 305. 309.; Engel 1987a, 435–436.; Bárány 2002a, 8–16. Anhang I–IV.

23 Engel 1987a, 436.

9. ábra. A Pálóciak családfája (Engel 2001, Pányoki rokonság 1. tábla: Pálóci című családfá nyomán)

és 1444 között szerezték meg.²⁴ Az egész család birtokolta, de megosztottak rajta. 1491-ben Pálóci István özvegye, Perényi Erzsébet beszámol többek között arról, hogy férje még életében bevallást tett az ő részére Patakon (Sáros-patak) 20, Újhelyen (Sátoraljaújhely) 20, Szolnokon 16, Pétervásáran 5, Sajószentpéteren 10, Dédes vár uradalmában 10 jobbágytelekről. E javakról azonban most lemondott, az ezekkel kapcsolatos intézkedéseit (kegyes adományok egyházaknak) pedig visszavonta, és a birtokokat fiaira, Antalra, Mihályra hagyta.²⁵

A előbbihez hasonló felosztásra más Pálóci uradalmak esetében is találunk példát. Így Újhelyet és Patakot 1429-ben Zsigmond király Pálóci Péter fiainak: Máténak (†1437, titkos kancellár, országbíró, nádor), Györgynek (†1439, udvari kancellár, erdélyi püspök, esztergomi érsek) és Imrének (†1433, titkos kancellár) adományozta.²⁶ Az adománylevél „ujhelyi

várunkat, a hasonlóképpen Újhely mezőváros-sal... továbbá Nagypatak városunkat vagy mezővárosunkat,” illetőleg ezek tartozékait sorolja fel.²⁷ Máté fiait: Simont (†1459, lovászmester), Jánost (†1461, ajtónállómester), illetőleg Imre fiát: Lászlót (†1470, ajtónállómester, országbíró) 1453-ban V. László király (1453–1457) egy újabb adománylevelben erősítette meg a fenti javak birtokában, amelyek az 1490-es években Simon fia, István (†1491) gyermekeire: Antalra, Mihályra és Katalinra, továbbá János fia, Imre (†1483, pohárnokmester, lovászmester) özvegyére, Rozgonyi Dorottyára, és Anna (†1494) leányára, csáktornyai Ernuszt János feleségére szálltak.²⁸ 1499-ben azonban Rozgonyi Dorotytát iktatták be „a teljes ujhelyi vár, továbbá Újhely és Patak városok feléne” birtokába. Déthsy Mihály szerint ez arra enged következtetni, hogy a család korábban megosztott a várakon, és ennél már figyelembe vették az 1480-as évektől említett pataki *castellumot*, amelyet a helmeceivel együtt István gyermekei, míg az újhelyi várat Imre magára maradt özve-

24 Bárány 2002a, 13. Anhang III.

25 Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, DL 19723. Az adatot Neumann Tibor történésznek (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest) köszönjük.

26 Détsy 1966, 182.; Engel 1968, 353.; Engel 1987a, 436.; Détsy 2002, 16.

27 Détsy 1966, 182.; Détsy 2002, 16.

28 Détsy 1966, 182. 184.; Détsy 2002, 17. 20.

gye kaphatták, hiszen az utóbbit már 1486-ban az ő tulajdonaként tartották számon.²⁹

Okleveles adatok szólnak arról, hogy a családon belüli Pálóci birtokok időről-időre történő újrafelosztása mellett nem voltak ritkák az egyes ágak közötti, generációkon átívelő, olykor erőszakba torkolló konfliktusok sem. Általánosságban kimondható, hogy amennyiben az unokatestvérek nem szerették a közös birtoklást, akkor más-más erődítményt emeltek ugyanabban a városban. Mivel Simon és László egymással viszályban volt, illetőleg az utóbbi már örökölte Patakon a Perényi-kúriát, Simonnak az első tette az volt, hogy 1444-ben a kiürült dominikánus kolostorból erődítményt alakított ki. 1454-ben Simonnak a helmeci (Királyhelmece) udvarbírája tört be Patak városába, amelyet László tartott megszállva, és elfogta egyik jobbágját.³⁰ Mátyás király (1458–1490) 1465. évi oklevelében engedélyezte Pálóci László országbírónak, hogy a pataki kúriáját – amelyet 1461. évi kiváltságlevelében a Hécén állónak nevezett, tehát a város északi részén azonosítható –, és amely talán még az előző birtokostól, Perényi Miklóstól maradt rájuk, „*vár módjára erődítésekkel, sánccal, árokkal és minden szükséges épülettel*” láthatja el.³¹

Ezt követően, az 1470-es évek elején kerültek a család birtokai Simon fia, István, valamint János fia, Imre kezére. Az unokatestvéri szembenállás azonban nem szakadt meg, hanem folytatódott. A levéltári források szerint 1482-ben István a saját sárospataki várába hurcolt valakit, a következő évben pedig szintén az ő emberei, akik Helmece és Patak várnagyaiként szerepelnek, erőszakoskodtak. Egy 1493-ban kelt oklevélben István halálát követően a fia, Antal arról panaszkodik, hogy Imre örökösei eltulajdonították a család birtokaira vonatkozó

okiratokat. 1494-ben újfent a pataki várnagyok hatalmaskodásáról esett szó, mégpedig Újhely környékén. A problémák az 1499. évi – fentebb már említett – egyezséggel időlegesen, véglegesen pedig Rozgonyi Dorottya halála zárultak le. Az összes Pálóci-birtok előbb a két fivérre, Antalra és Mihályra, majd az utóbbi 1519-ben bekövetkezett halálával egyedül Antalra maradt.

Ahhoz nem fér kétség, hogy Patakot a család két ága megosztotta, mégpedig felső és alsó részre. Annak kapcsán viszont markánsan eltérnek az álláspontok, hogy melyik ág hol birtokolt. Szűcs Jenő abból a tényből indult ki, hogy Imre özvegye a felső részen építtette fel 1500 körül a ferences harmadrendi nővérek, vagy másik nevükön beginák rendházát, amely később a Sárospataki Református Kollégium legkorábbi épülete lett. Ez alapján úgy vélte, hogy a felső rész Rozgonyi Dorottyaé volt.³² Détsy Mihály ennek éppen az ellenkezője mellett tört lándzsát, mivel a város felső, északi részén feküdt az István-féle ág kezén lévő hécei várkastély, Patak vára. Szerinte a másik ág udvarháza a város déli részén állhatott, a mai vár tájékán, és ezt tartotta meg az 1499. évi osztozáskor Imre özvegye.³³ A helyzet tehát korántsem egyértelmű. 1471-ben egy oklevél még a két unokatestvér, István és Imre közös *oppidum*ának nevezte Patakot, amit a következő évben megerősítettek. Ekkor egyetlen szó sem esett a várról, pedig a középkorban ez annyira fontos volt, hogy az szerepelt az első helyen. A várra vonatkozó első adat csak később, 1482-ben tűnt fel, és nagyon valószínű, hogy Istvánhoz köthető a felépítése.³⁴

Külső-Szolnok megye székhelye, Szolnok mezőváros (*oppidum*) a Pálóci famíliának

29 Détsy 1966, 184.; Détsy 1989, 4.; Détsy 2002, 21. 30–31.

30 Szűcs 1987. Köszönöm Ringer István régésznek, a sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeum igazgatójának, hogy felhívta a figyelmemet a kéziratra.

31 Détsy 1966, 182–183.; Détsy 1989, 4.; Détsy 1999, 399–400.; Détsy 2002, 18–20. 30.; Horváth 2012, 10. A település szélén, a városmagtól egy kilométer távolságra, a Szél-dombon lokalizálható hécei várkastély régészeti azonosítását J. Dankó Katalin végezte el 1972–1976 között és 1989-ben. Lásd: Dankó 1992.

32 Szűcs 1987.

33 Détsy 1966, 182–184.; Détsy 1987, 123.; Détsy 1989, 4. ; Détsy 1999, 399–400.; Détsy 2002, 30–31.

34 Míg Patak várát Détsy Mihály (1966, 183–184.) a hécei várkastéllyal, addig Szűcs Jenő (1987.) a Vörös-toronnyal azonosította. Az újabb kutatások fényében egyre több bizonyíték szól amellett, hogy az 1480-as évek eleje óta feltűnő castrum Patak/Sárospatak Hécén állt, a Vörös-tornyot pedig 1534-ben Perényi Péter kezdte el építeni. Lásd: Détsy 1989, 4.; Dankó et al. 1999.; Détsy 1999.; Détsy 2002, 7–9. 21–26.; Ringer 2008.

nemcsak az egyik legdélebbi birtoka volt,³⁵ hanem az általuk bírt egyik legnagyobb lélekszámú település is egyben. Az utóbbi megállapítást alátámasztó adat a Külső-Szolnok megye 1494. és 1495. évi adóelszámolásait rögzítő ún. Ernuszt-féle királyi számadáskönyvben lelhető fel.³⁶ E két évben a Pálóciak ugyan nem kaptak engedélyt arra, hogy birtokaikról behajtsák az egyforintos adót, ám mivel csáktornyai Ernuszt János³⁷ beházasodott a Pálóci családba, mindenhol részt kapott az uradalmaikból.³⁸ Emiatt került feltüntetésre Külső-Szolnok megyében az ő kezén 60 jobbágytelek, ami Szolnokot jelentheti. Egyéb adatok³⁹ figyelembevételével valószínűnek tűnik, hogy a 60 porta alighanem a teljes Tisza-parti mezővárost (és tartozékait?) magában foglalhatta. Ez esetben a Pálóciak által birtokolt települések közül Szolnok portaszámát csupán Munkács (80)⁴⁰ és Beregszász *civitas* (79)⁴¹ múlná felül.

Szolnok egészen 1526-ig, a Pálóci család férfi ágának kihalásáig a tulajdonukban maradt.⁴² A várszigeten megtalált sírkőtöredék a

35 Külső-Szolnok megyében Csánki Dezső még Fejéregyház *oppidumot* találta a Pálóciak kezén 1447–1448-tól. Lásd: Csánki 1890, 666.

36 Engel 1797, 131.

37 Ernuszt János testvére testvére Zsigmond pécsi püspök volt, akit II. Ulászló (1490–1516) 1494-ben nevezett ki udvari kincstartónak, és az ő hivatalából maradt fenn a királyi számadáskönyv. Lásd: Kubinyi 2001.

38 Az nem ismert, hogy Pálóci Imre és Rozgonyi Dorottya egyedüli gyermeke, Anna mikor kelt egybe Ernuszt Jánossal. A házasság azonban nem bizonyult hosszú életűnek, mert Anna igen fiatalon, 1494-ben életét vesztette, amikor a férje is mindössze huszonnégy éves volt. Elképzelhető, hogy a tanulmány korábbi részében már több alkalommal említett, a Rozgonyi–Ernuszt–Pálóci családok címerével díszített kehely nem Anna és János házasságkötésének ünnepére, hanem a korán meghalt fiatalasszony emlékére készülhetett. Lásd: Kiss 2008.; Wehli 2012, 150.

39 Vass 1979, 67.

40 Bárány 2002a, 15. Anhang III. ii. Donationes usque vitam.

41 Lásd az előző jegyzetet!

42 A Pálóci család utolsó férfitörzse, a nőtlen és gyermektelen Antal a mohácsi csatában, 1526. augusztus 29-én lelte halálát. Ekkor nyolc vár és várkastély: Zemplénben Patak, Újhely, Céke, Helmec, Ungban Pálóc, Szerednye, Borsodban Dédes, Gömörben Ajnácskő, továbbá Hevesben Hort és Adács udvarházai, valamint

15–16. század fordulója körüli évtizedekre keltezhető, amikor Szolnokot már egy jó ideje ez a familia birtokolta. Bizonyosra vehetjük tehát, hogy a lelet hozzájuk köthető, de hogy pontosan kié lehetett, azt homály fedi. A család utolsó férfitagjainak, Antalnak (†1526, Zemplén megye főispánja), valamint testvérének, Mihálynak (†1519, pohárnokmester, kamarásmester) a közös síremlékét, amelyet Antal készíttetett 1519-ben, a Pálóciak rezidenciáján, Sárospatakon azonosították (6–8. ábra). Azt, hogy eredetileg hol állt, már nem lehet megállapítani – a gótikus plébániatemplom 1787-ben kezdődő átépítésekor a déli kapuzattal szemben, az északi mellékhajó belső falához erősítve került felállításra.⁴³ Az igen magas művészi szintet képviselő szolnoki sírkőtöredék az őket közvetlenül megelőző, egymással versengő generációhoz kapcsolható: Antal és Mihály édesapjához, Istvánhoz (†1491), vagy még inkább annak unokatestvéréhez, Imréhez (†1483). Imre egyedüli testvére, Zsigmond (†1478) szerémi püspök volt. Az ő személye azonban az ábrázolás alapján kizárható, hiszen a páncélos figura az elhunyt világi voltára és bárói rangjára utal (9. ábra).

Egyértelmű bizonyossággal ugyan nem szűkíthető le egyetlen személyre, de mindent egybevetve az a legvalószínűbb, hogy a síremlék Pálóci Imrének, Mátyás király pohárnokmesterének (*magister pincernarum regalium*), lovászmesterének (*magister agazonum regalium*) készült,⁴⁴ akinek leányát, Annát, Ernuszt János

Sajószentpéter és Szolnok mezővárosok, illetőleg a hozzájuk tartozó nagyszámú falu alkotta a jószágot. Antal végrendeletében csaknem minden vagyonát legközelebbi rokonára, hűgára, Katalinra, és annak öt fiára hagyta. Ez azonban ellenkezett a magyar örökösödési joggal, hiszen férfiorokos híján a birtokok a királyra, illetve a koronára szálltak vissza. A nem fiúsított leányágot csak a jóval szerényebb leánynegyed illette meg. Lásd: Nagy 1862, 97.; Csoma 1888.; Détsy 1989, 3–4.; Détsy 2002, 29–30.

43 Csoma 1888.; Gervers-Molnár 1983, 23.

44 Pálóci Imre 1463-ban, majd 1464–1467-ben pohárnokmester, 1471-től 1483-ban bekövetkezett haláláig pedig lovászmester volt, egyike azon öt arisztokratának, akik Mátyás uralkodása idején a leghosszabb ideig, 15 évnél tovább viseltek méltóságot. Kinevezésében tehát a megbízhatóság mellett az alkalmasság is minden bizonnyal szerepet játszott. A lovászmester volt az udvar főszállásmestere, és ezen a címen, amennyiben a király

vette el feleségül. Ezt igazolhatja, hogy Ernusz az 1495. évi adószedés során valószínűleg Szolnok teljes adóját behajtotta, ami egyben bizonyítja a Pálóciak ezen ágának vitán felüli kapcsolatát a Tisza-parti településsel. Ennek gyökerei azonban, a Pálóci birtokok felosztásának ismeretében, visszanyúlhatnak korábbra, legalább az Imre elhunytát megelőző időszakig, sőt még az annál korábbi évtizedekig is. Azonfelül szintén Imre szolnoki eltemetése mellett szól az unokatestvérével, Istvánnal fennálló ellentétük, amit korábban már érintettünk. István, valamint leszármazottai a sárospataki vár földesurai voltak, és ott, Magyarország északkeleti részén koncentrált birtokaik szívében építették ki hatalmi centrumukat, ahonnan megpróbálták kiszorítani a család velük rivalizáló másik ágát. Törekvésükben komoly sikereket értek el, mert Imre hiába tartózkodott Mátyás király környezetében, az udvarban, és kapott az uralkodótól több alkalommal is bárói méltóságviselői megbízatást, nem született fiúgyermek, 1483-ban pedig távozott az élők sorából. Az ág tehát hanyatlani kezdett, és emiatt eshetett Imre végső nyughelyének meghatározásakor özvegyének a választása – a tulajdonukban lévő települések közül – a legnagyobb lélekszámú,⁴⁵

valamely várost vagy mezővárost keresett fel, az ottani kézművesektől ajándékra tarthatott igényt. Emellett az ünnepeken intézkedett, főként az ülésrend ügyében, tehát fontos szerepet játszott a lakomák megrendezésében. A külföld felé az udvari marsall volt a hivatali címe. Így amikor 1472-ben Pálóci Imrét a király Albert brandenburgi örgrófhhoz és Vilmos szász herceghez küldte, megbízólevelében Magyarország főmarsalljának titulálták. Egyszerre általában 14–24 úr viselt méltóságot, Mátyás alatt összesen 79 személy. Az udvari méltóságok közül az ajtónállómester rendelkezett a legnagyobb befolyással, aki a középkori magyar királyság egyik legfontosabb államhatalmi szerve, a királyi tanács mintegy elnökének tekinthető. Mivel Pálóci Imre „az ország igazi báróihoz” tartozott, nevét rendszeresen feltüntették a privilegiális oklevelek méltóságsorában, és jogosult volt részt venni a szűkebb királyi tanács ülésein, ami egyet jelentett az államügyekbe való napi beleszólás lehetőségével. Természetesen a tágabb vagy teljes tanácsnak is tagja volt, hiszen az volt a nagybirtokosok, a mágnás családok testülete, ahol nemcsak a hivatalban lévő bárók, hanem a soha báróságot nem viselt személyek egyaránt jelen lehettek. Lásd: Kubinyi 1988.; Kubinyi 1990, 63–64. 67. 69–79.; Kubinyi 2008, 28.

⁴⁵ Munkács és Beregszász a 15. század végén már régen nem volt a Pálóci família kezében, emiatt léphetett

viszont Pataktól jókora távolságra fekvő Szolnokra.⁴⁶ Ugyancsak Rozgonyi Dorottya adhatta a megbízást a síremlék elkészítésére.

Szolnok késő középkori topográfia

A Pálóciak szolnoki jelenlétéről a sírkőtöredék előkerüléséig semmiféle tudomásunk nem volt. A késő középkori mezőváros szerkezetéről nagyon kevés információval rendelkezünk. Az újabb kutatások eredményeképpen mindazonáltal kijelenthető, hogy a 11. századi ispáni földvárat – annak ellenére, hogy a sáncai még 1550-ben is láthatóak voltak – a tatárjárást követően felhagyták (10/1. ábra),⁴⁷ és a településmag nyugatabbra, a jelenlegi belváros területére helyeződött át.⁴⁸ Ennek központi részén a vásártér rekonstruálható (10/2. ábra),⁴⁹ amit az északnyugat–délkelet irányú országút osztott ketté – hozzávetőlegesen a jelenlegi Kossuth Lajos út nyomvonalával megegyezően (10/3. ábra).⁵⁰ A vásártéren két épület létéről rendelkezünk információval: északi részén egy viszonylag nagyméretű, gótikus stílusban épített plébániatemplom állt (10/4. ábra),⁵¹ amelynek falazatát kövek alkották, déli feléhez csatlakozóan pedig a társadalmi elit lakóhelye, egy udvarház azonosítható (10/5. ábra).⁵²

előbbre Szolnok. Lásd: Engel 2001, Várnagyok és várbirtokosok: Munkács.

⁴⁶ Emellett számolhatunk még a „széttemetkezés” gyakran érvényesülő szokásával is, amelyre különösen jó példák szolgálnak az olyan családok, amelyek nem az Árpád-kori nemzetségek utódai. Lásd: Lővei 2009, 340–343.

⁴⁷ Kertész 2014a, 18. 11/1. ábra.

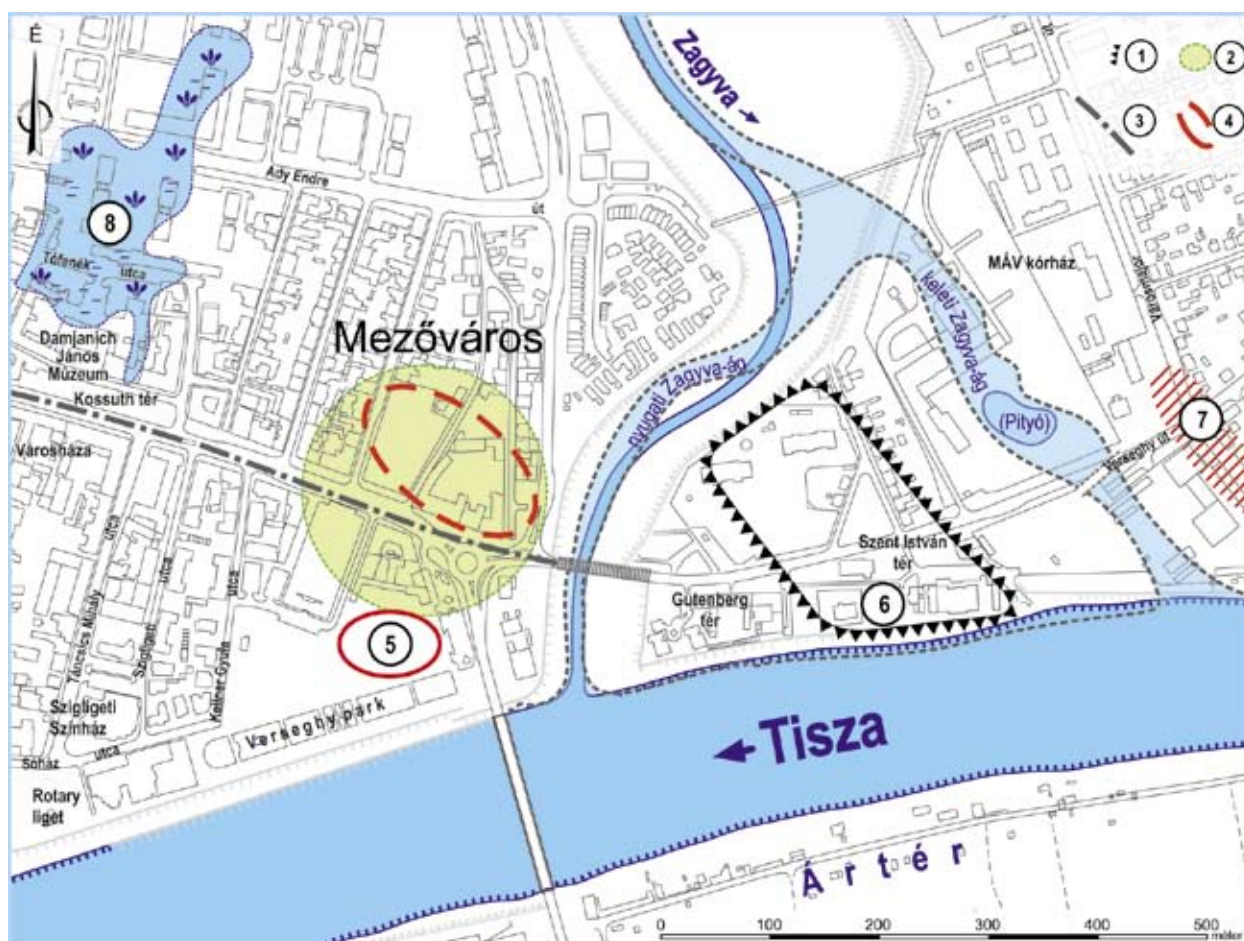
⁴⁸ Kertész 2014a, 30. 37.

⁴⁹ Kertész 2012, 52. 10/5. ábra; Kertész 2014, 361. 7/4. kép; Kertész 2014a, 18. 11/3. ábra.

⁵⁰ Kertész 2012, 52. 10/7. ábra; Kertész 2014, 361. 7/7. kép; Kertész 2014a, 18. 11/4. ábra.

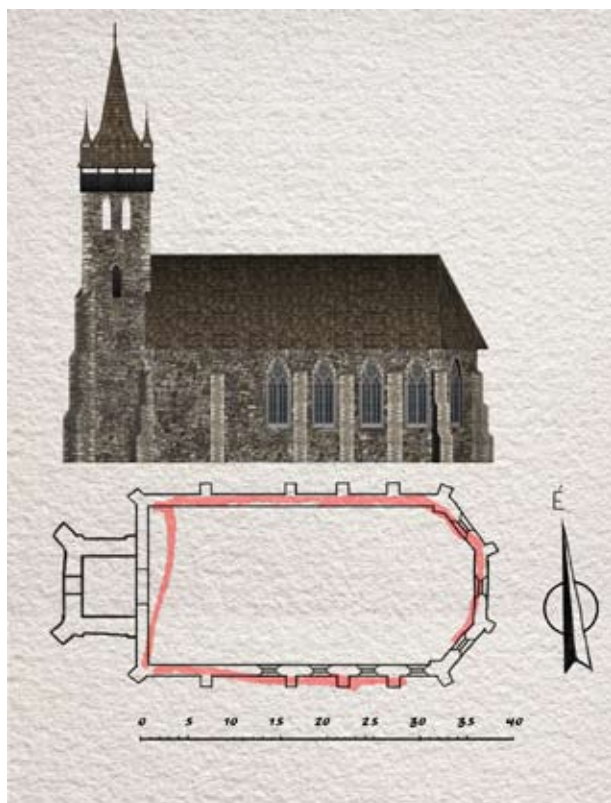
⁵¹ Kertész 2012, 52. 10/5. ábra; Kertész 2014, 368–370. 7/5. 15–17. kép; Kertész 2014a, 18. 11/6. ábra.

⁵² A Damjanich uszoda 1948. évi kivitelezési munkálatai során a Kaposvári Gyula által begyűjtött régészeti forrásanyagban számos díszkerámia töredék, metélt-mázás edények és a kályhacsempe töredék fordul elő. Lásd: Kertész 2012, 52–53. 10/20. ábra; Kertész 2014, 361. 381. 7/12. 13. kép; Kertész 2014a, 18–19. 11/11. ábra.

10. ábra. Szolnok a 15. század második felében (tervezte: Kertész Róbert; készítette: Horváth Sándor)

Jelkulcs: 1. a 11. század első évtizedeiben épített föld-fa szerkezetű ispáni vár sáncai; 2. késő középkori eredetű vásártér; 3. a mezővárost átszelő főút/országút rekonstruálható szakasza (a jelenlegi Kossuth Lajos út nyomvonalában); 4. Zsigmond-kori plébániatemplom; 5. feltehetően a Pálóci családhoz köthető udvarház; 6. a vörösmárvány sírkőtöredék előkerülési helye (Szent István tér 4.); 7. Árpád-kori eredetű plébániatemplom és templom körüli temető; 8. a később Tófenéknek elnevezett vízállás rekonstrukciója.

11. ábra. A mezőváros vásárterén állt gótikus plébániatemplom 1553–1554-ben megörökített alaprajza (piros vonal), valamint az épület alaprajzi és virtuális rekonstrukciója (közölte: Kertész 2014, 383. 15. kép; tervezte: Kertész Róbert; készítette: Szakonyi Balázs)

A gótikus egyházat gyaníthatóan a Zsigmond-korban alapították,⁵³ ám 1437 és 1444 után, amikor a Pálóciak megvetették a lábukat Szolnokon, alkalmasint a kegyúri jogokat is ők gyakorolták. Pálóci Imre pohárnokmestert, lovaszmestert minden bizonnyal ebben a plébániatemplomban helyezhették örök nyugalomra (10/4. 11. ábra), amely a vásártérre nyíló udvarházuk szomszédságában állt (10/5. ábra). Mivel ezen a legelőkelőbbeket megillető alkotáson semmilyen kopásnyomot nem lehet érzékelni, így kijelenthető, hogy magát a sírkőlapot nem építették be az épület padozatába. Sőt még az sem kizárt, hogy talán az eredeti helyén maradhatott a templom pusztulásáig. A lelet párhuzamainak ismeretében az épület padlóján álló díszes sírláda (*tumba*) tetején fekkent. A *tumba* fedlapján az elhunyt ravatalon fekvő alakját mintázták meg páncélban, karddal és zászlóval, feje alatt párnával, míg lába egy legyőzött oroszlánon pihen.⁵⁴

Az oszmánok ugyan 1552-ben elfoglalták Szolnokot, de a Zsigmond-kori egyház a keresztény magyarok használatában maradt, és egészen a 16. század 90-es éveinek közepéig működhetett. Ehhez a vásártéri templomhoz köthető az a gótikus mérmű-töredék is, amely jelenleg a Damjanich János Múzeum gyűjteményi raktárában található. A plébániatemplom belső terének messze a legjelentősebb művészeti emléke, a lovagalakos sírkő eddig az időpontig még vélhetően épen maradhatott. A templom elbontását követően, köveinek másodlagos felhasználásával emelték a Bektas pasa-dzsámit.⁵⁵ A Pálóci-síremlék is gyaníthatóan ennek a folyamatnak eshetett áldozatul. A sírkőlapot valószínűleg átszállították a várba, majd leválasztották róla a féldomborművű szoboralakot. Míg a figura kisebb-nagyobb darabokra szétesett töredékeit kidobták, addig a lecsupasztott kőlapot beépíthették egy kivitelezés alatt álló épület padozatába.

53 Kertész 2014a, 18.

54 Előfordulhatnak ettől részben eltérő ábrázolások is. Így például Máriássy István szepesi kapitány (†1516) sírkövén mindkét lábfej nem oroszlánon, hanem egy kivágott, ágaitól megfosztott fatörzsön nyugszik. Lásd: Csoma – Csergheő 1887, 425.

55 Kertész 2014, 370–371.

12. ábra. Újlaki Miklós síremléke, Újlak/Ilok (közölte: Fedeles 2014, 42.; fotó: Ruprech Judit)

A kőlapot magában foglaló, a 16–17. század fordulója körül emelt építményről azonban vajmi keveset tudunk.⁵⁶ A lelet megtalálójának visszaemlékezése szerint a sírkőlapról eltávolított figurális részletre a jelenkori felszíntől számítva 1,5–2 méter mélységben, egy feltöltési rétegben, kődarabokkal és kerámiatöredékekkel együtt bukkant rá.

Analógiák

Salzburg környéke és a Gerecse-hegység vörösmárványainak használata a középkorban számos hasonlóságot, de valamennyi különbséget is mutat. Az ausztriai–délnémet terüle-

56 A palánkvárnak ezen a részén – Georg Hoefnagel Szolnokot ábrázoló vedutája (1617) alapján – egy kupolás török fürdő hajdani létét feltételezhetjük. Lásd: Kertész – Bana 2010, 73.; Kertész 2012, 52. 10/12. ábra; Kertész et al. 2012, 111. 1/2. kép.

13. ábra. Szapolyai Imre sírköve, Szepeshely/Spišská Kapitula (fotó: Buzás Gergely)

teken például a késő középkorból fennmaradt, vörösmárványból faragott sírkövek száma az eredeti mennyiség cca. 30%-ára becsülhető, Magyarország esetében ez mindössze cca. 1–2 %, és jelentős részük csupán töredékes régészeti lelet.⁵⁷ A Pálóci Imre pohárnokmesterhez, lovászmesterhez köthető, tardosi vörösmárvány töredék a hazai sírművészet legrepresentatívabb típusába, a figurális sírkövek közé tartozik, és kvalitását tekintve alighanem központi, talán budai, esetleg esztergomi kőfaragóműhelyben készülhetett. A Lóvei Pál nevével fémjelzett

57 Lóvei 2004, 72.

14. ábra. Szapolyai István sírlapja, Szepeshely/Spišská Kapitula (fotó: Buzás Gergely)

művészettörténeti kutatás már évtizedekkel ezelőtt megállapította, hogy az 1460-as évektől kezdődően az elhunyt zászlót tartó alakját ábrázoló síremlékek párhuzamba állíthatóak az örökös – nem a hivatalviselésen, hanem a családi nagybirtokon alapuló – bárói rend, a „zászlósurak”, hosszú folyamat eredményeképpen a 15. század végére intézményesen is kialakult rétegének magáralálásával.⁵⁸

Nézetem szerint a kitűnő szolnoki kőfaragómunka igen közeli analógiája az ország egyik legnagyobb birtokállományával rendelkező bárójának, Újlaki Miklósnak (†1477, macsói,

58 Engel et al. 1983, 21–22.; Lóvei 1987, 279.; Lóvei 1995, 246–247.

15. ábra. Ecsedi Bátori István sírköve, Nyírbátor (fotó: Buzás Gergely)

16. ábra. Kinizsi Pál síremlékének fedlapja, Nagyvázsony

szlávón bán, erdélyi vajda, Bosznia királya)⁵⁹ a sírköve,⁶⁰ amely Újlakon (Ilok, Horvátország), a ferences templomban található (12. ábra).⁶¹ A párhuzamok felsorolása a bárói elit négy meghatározó tagjának: Szapolyai Imre (†1487, nádor),⁶² Szapolyai István (†1499, nádor)⁶³ szepeshelyi (Spišská Kapitula, Szlovákia) (13–14. ábra), továbbá ecsedi Bátori István (†1493,

királyi kamara mester, országbíró, erdélyi vajda)⁶⁴ nyírbátori és Kinizsi Pál (†1494, temesi ispán, országbíró)⁶⁵ nagyvázsonyi sírlapjaival folytatható (15–16. ábra). Buzás Gergely elképzelhetőnek tartotta, hogy az utóbbi kettő mintaképe Mátyás királynak a székesfehérvári

59 Kubinyi 1958.; Fügedi 1970, 109–110. 115. 133–136.; Kubinyi 1973.; Sümegei 1997, 340–346.; Kubinyi 2002.

60 Thallóczy 1889.

61 Fedeles 2014, 42.

62 Csoma – Csergheő 1890a.

63 Csoma – Csergheő 1890, 133–136.

64 Fügedi 1970, 106. 109. 132–133.; Fügedi 1974, 189.; Balogh 1982a.; Horváth 2009.; Neumann 2009.; Tóth 2009, 16–18.; Horváth – Neumann 2012.

65 Éri 1959, 15–20.; Fügedi 1970, 106. 132.; Balogh 1982.; Éri 1982, 563.; Mikó 1994.; Mikó 1994a.; Éri – Sedlmayr 2004.; Papp 2005, 52–55.; Mikó 2008.; Rainer 2008.

17. Kamicsácsi Myslenovith (Horváth) Márk tumbafedlapja, Nagyvázsony

bazilikában épített síremléke lehetett.⁶⁶ A fentiek mellett kamicsácsi Myslenovith (Horváth) Márknak (†1508, horvát bán) a Szent Mihály tiszteletére szentelt nagyvázsonyi pálos kolostortemplomban megtalált tumbafedlapját (17–18. ábra),⁶⁷ valamint Máriássy István (†1516, Szepes föld kapitánya, Szepes és Sáros várak várnagya)⁶⁸ márkusfalvi (Markušovce, Szlovákia) (19. ábra)⁶⁹ és különösen Perényi István

66 Buzás 2015. E helyen is megköszönöm Buzás Gergelynek, hogy a megjelenés előtt álló munkájának kéziratát tanulmányozhattam. Ugyancsak neki tartozom köszönettel, hogy a szolnoki Pálóci-sírkőtöredék analógiái közül a szepeshelyi, nyírbátori és nagyvázsonyi síremlékek fotóit közlésre átengedte.

67 Éri 1959, 25.; Éri – Sedlmayr 2004, 11–13. 15–17.; Papp 2005, 52–53. 55–59.

68 Csoma – Csergheő 1887.; Horváth 2012, 8.

69 Balogh 1982c.

18. A nagyvázsonyi Horváth-sírkő részlete (fotó: Buzás Gergely)

(†1484 és 1487 között, asztalnokmester, lovászmester, tárnokmester)⁷⁰ vagy Perényi Imre (†1519, nádor)⁷¹ tóketerebesi (Trebisov, Szlovákia) (20. ábra) sírköveit kell még feltétlenül megemlíteni. A tóketerebesi és a szolnoki síremlékek közötti hasonlóság több részlet tekintetében is nyilvánvaló. Így például a lilimos díszítésű mellvérték és a nyakláncok faragása határozott rokonságot mutat. Figyelemre méltó, hogy mindkét páncélról elmaradtak a hónaljkorongok (Achseleiben, besagew).⁷² A részletesebb összevetésnek ugyanakkor határt szab, hogy a szolnoki Pálóci-sír fedőlapjának csupán egyetlen fragmentuma, a fekvő halott szoboralakjának mellkasi részlete ismert, amelynek felületére lemezzvértet⁷³ faragtak.

Konklúzió

A szolnoki várszigeten meglepetésszerűen előkerült sírkőtöredék teljesen új megvilágításba helyezi a település, valamint a számos bárói

70 Fügedi 1970, 121. 124. 127. 133. 139.

71 Csoma – Csergheő 1888, 300–303.

72 Mindezek újabb bizonyítékokkal járulnak hozzá Lővei Pál azon felvetéséhez, mely szerint a felirat nélküli tóketerebesi tumbafedlap nem Perényi Imréé, hanem édesapjáé, Istváné lehetett.

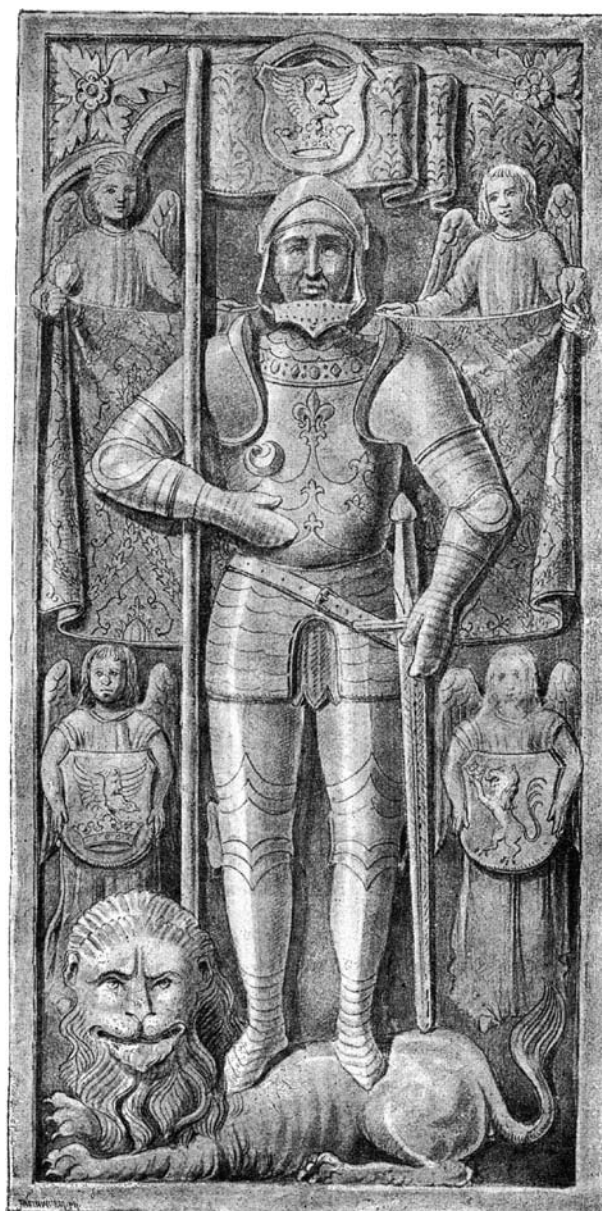
73 A Szerzőtárs tárgyleírásában használt lemezes nyakvért helyett valószínűbbnek tartjuk, hogy a mellvért sajtó anyagába domborított barázdákat ábrázolta a művész. Esetleg előfordulhat az is, hogy a késő gótikus német vértetek egyik legjellemzőbb alkatrészének, a mellvértre felcsatolható áll- és torokvédőnek az alsó peremét jeleníthették meg (ilyen azonosítható például a 13–15. ábrán). Lásd: Töll 2008.; Töll 2009, 198. 210–220. (246. 252. és 274. ábra).

19. Máriássy István sírköve, Márkusfalva/
Markušovce (fotó: Varga Lívía)

méltóságviselőt sorai között tudható Pálóciak viszonyát. Külső-Szolnok megye székhelye 1438 körül jutott a patinás familia kezére. Az unikális lelet tehát kétségkívül hozzájuk köthető, és nagyon valószínű, hogy annak az 1483-ban elhalálozott Pálóci Imrének a síremlékéhez tartozhatott, aki Mátyás király regnálása alatt előbb pohárnokmester, majd lovászmester volt. Tekintetbe véve, hogy a Pálóciak birtokállományának törzsterülete a királyi Magyarország északkeleti részén koncentrálódott, Szolnok ennek a déli periferiájára esik. Imrét mégis – látszólag érthetetlen módon – ebben a Tisza-parti mezővárosban helyezték örök nyugalomra. Ez azért következhetett be, mert egyrészt a térségben Szolnok a 15. század végére meghatározó

20. Perényi István vagy Imre síremléke,
Töketerebes/Trebišov (közölte: Csoma –
Csergheő 1888, 301.)

helységgé nőtte ki magát: a Pálóci család tulajdonában lévő települések közül a legnagyobb lélekszámmal rendelkezett. Másrészt a Pálóci-uradalmak centrumában, az 1480-as évek elején kiépített hatalmi központból, a sárospataki várból, ahonnan birtokaik zömét ellenőrzésük alá vonhatták, a lovászmestert kiszorította a vele torzsalkodó unokatestvére, István.

A vörösmárványból faragott, lovalgalakos szolnoki tumbafedőlap minden bizonnyal központi műhelyben készült. Nem helyben faragták, hanem készen szállították Szolnokra. A temetkezési helyet eredetileg a mezőváros cent-

rumában, a vásártér északi részén lokalizálható, Zsigmond-kori plébániatemplomban alakíthaták ki, abban az egyházi intézményben, amely a Pálóciak kegyurasága alatt állt. Mindezen információk figyelembevételével – egyebek mellett – lehetővé vált, hogy a korábbi években a településen azonosított, a vásárteret dél felől határoló udvarházat szintén ehhez a famíliához kapcsoljuk. A Pálóci család és Szolnok kapcsolatának feltárásában tehát a faragványtöredék kulcsszerepet játszik. Mi több, a lelet művészi minősége, és bizonyos részletfinomságai alapján az is megállapítást nyert, hogy nemcsak helyi tekintetben fontos, hanem az országos viszonylatban ugyancsak kiemelkedő alkotások közé sorolható.

A 15. század végére keltezhető tárgy jelentőségének további hangsúlyt ad, hogy ennek révén első ízben alkothatunk fogalmat, az egészen a közelmúltig még fehér foltnak tekintett Alföld központi vidékének bárói sírrepresentációjáról.

Számos új kérdés merül fel azonban, amelyek pillanatnyilag még nehezen megválaszolhatóak. *Hol lehetnek, illetőleg előkerülhetnek-e valaha a síremlék hiányzó részletei? Számolhatunk-e további, pl. Pálóci Imre egyedüli gyermeke, Anna sírkövének a felbukkanásával is? Szolnok településmagjában az elmúlt évtizedekben hány, ehhez hasonlóan fontos emlék eshetett áldozatul a régészeti felügyeletet mellőző és intenzíven zajló beruházások, építkezések során? És a sort még folytathatnánk... Mindazonáltal a kvalitásos, nem csekély művészettörténeti és történeti forrásértékkel bíró Pálóci-sírkőtöredék arra figyelmeztet, hogy a várkerület még számos meglepetést tartogat a jövő számára. Az alkotás ezen felül az összes Szolnokon eddig feltárt leletnél plasztikusabban hívja fel a figyelmet arra, az utóbbi közel másfél évtizedben már többször hangsúlyozott tényre, hogy a település középkorának jobb megismeréséhez a városi régészeti kutatások nem nélkülözhetőek.*

Kertész Róbert

Irodalom

- Balogh 1974
Balogh J., Későrenaissance kőfaragó műhelyek. *Ars Hungarica* 2/1, 27–57.
- Balogh 1982
Balogh J., Meister der Marmoradonnen – Giovanni Ricci: Relieffragment mit Cherubsköpfchen aus Nagyvázsöny. In: Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541. Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, Neue Folge Nr. 118, Wien, Kat.-Nr. 355. 389–390.
- Balogh 1982a
Balogh J., Grabmal des Stephan II. Báthory. In: Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541. Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, Neue Folge Nr. 118, Wien, Kat.-Nr. 654c. 582–584.
- Balogh 1982b
Balogh J., Grabmal der Brüder Michael und Anton Pálóczy (1519) in Sárospatak. In: Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541. Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, Neue Folge Nr. 118, Wien, Kat.-Nr. 835. 681–683.
- Balogh 1982c
Balogh J., Grabmal des Stephan Máriássy (gest. 1516) in Marksdorf (Márkusfalva). In: Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541. Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, Neue Folge Nr. 118, Wien, Kat.-Nr. 835. 685.
- Bárány 2002
Bárány A., Von Rittern zu Magnaten. Aufstieg der Pálóci ins Baronat im spätmittelalterlichen Ungarn. *East Central Europe* 29/1–2, 213–221.
- Bárány 2002a
Bárány A., Von Rittern zu Magnaten. Aufstieg ins Baronat im spätmittelalterlichen Ungarn: das Beispiel der Pálóci. 1–16. http://www.academia.edu/3217147/Von_Rittern_zu_Magnaten_Aufstieg_ins_Baronat_im_sp%C3%A4tmittelalterlichen_Ungarn_das_Beiispiel_der_P%C3%A1l%C3%B3ci_East_Central_Europe_L_Europe_du_Centre-Est_vol.29_part.1-2.2002_213-21
- Biczó 2004
Biczó P., A sír föltárása. In: Magyar királyi és főrendi síremlékek. Gótikus baldachinos síremlékek a középkori Magyarországon (főszerk.: Deák Z.) Budapest, 38–40.
- Buzás 2015
Buzás G., Mátyás, a reneszánsz király. Budapest, kézirat.
- Csánki 1890
Csánki D., Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. Budapest.
- Csoma 1888
Csoma J., Magyar sírkövek. I. Zsegrai sírkő. II. Lardus Tádé sírköve. III. A Pálóczyak sírköve. *Turul* 6, 123–126.
- Csoma – Csergheő 1887
Csoma – Csergheő, Máriássy István sírköve. *Archaeologiai Értesítő*, Új folyam 7, 425–427.
- Csoma – Csergheő 1888
Csoma – Csergheő, A Perényiek középkori síremlékei. *Archaeologiai Értesítő*, Új folyam 8, 295–303.
- Csoma – Csergheő 1890
Csoma – Csergheő, Szapolyay István és Csetneky István sírkövei. *Archaeologiai Értesítő*, Új folyam 10, 133–140.
- Csoma – Csergheő 1890a
Csoma – Csergheő, Szapolyay Imre sírköve. *Archaeologiai Értesítő*, Új folyam 10, 342–345.
- Dankó 1992
Dankó K., A sárospataki castellum kutatása. Die Erforschung des castellums von Sárospatak. In: *Castrum Bene* 2/1990. (szerk.: Cabello, J.) Budapest, 217–226.
- Dankó et al. 1999
Dankó K. – Feld I. – Szekér Gy., A régészeti kutatások jelentősége a sárospataki vár építéstörténetének felderítésében. Die Bedeutung der archäologischen Forschungen für die aufhellung der Baugeschichte der Burg von Sárospatak. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 37, 375–393.
- Détshy 1966
Détshy M., Hol állt a középkori sárospataki vár? Wo stand die mittelalterliche Burg von Sárospatak? *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 6, 177–197.
- Détshy 1987
Détshy M., Adalékok Perényi Péter sárospataki várépítésének és mestereinek kérdéséhez. *Ars Hungarica* 15/2, 123–132.
- Détshy 1989
Détshy M., Sárospatak vára és urai 1526-tól 1616-ig. *A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei* 28. Sárospatak.
- Détshy 1999
Détshy M., Megjegyzések a pataki várak dolgában. Bemerkungen zur Frage der Burgen in Sárospatak. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 37, 395–401.

- Détshy 2002
Détshy M., Sárospatak vára. Sárospatak.
- Engel 1797
Engel, J. C., Geschichte des ungrischen Reiches und seiner Nebenländer. I. Halle.
- Engel 1968
Engel P., A magyar világi nagybirtok megoszlása a XV. században. 1. közlemény. Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei 4, 337–358.
- Engel 1971
Engel P., A magyar világi nagybirtok megoszlása a XV. században. 2. (befejező) közlemény. Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei 5, 291–314.
- Engel 1987
Engel P., Zsigmond bárói. In: Művészet Zsigmond király korában 1387–1437. I. (szerk.: Beke L. – Marosi E. – Wehli T.) Budapest, 114–129.
- Engel 1987a
Engel P., Zsigmond bárói: rövid életrajzok. In: Művészet Zsigmond király korában 1387–1437. I. (szerk.: Beke L. – Marosi E. – Wehli T.) Budapest, 405–458.
- Engel 2001
Engel P., Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája 1301–1457. Középkori magyar genealógia. Budapest. CD-ROM.
- Engel et al. 1983
Engel P. – Lövei P. – Varga L., Zsigmond-kori bárói síremlékeinkről. *Ars Hungarica* 11/1, 21–48.
- Éri 1959
Éri I., Nagyvázsöny. Budapest.
- Éri 1982
Éri I., Die Burg von Nagyvázsöny. In: Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541. Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, Neue Folge Nr. 118, Wien, Kat.-Nr. 630. 562–564.
- Éri – Sedlmayr 2004
Éri I. – Sedlmayr J., Kinizsi Pál és Horváth Márk nagyvázsónyi síremlékeinek története és rajzi rekonstrukciója. The History and Graphical Reconstruction of the Nagyvázsöny Tombs of Pál Kinizsi and Márk Horváth. *Magyar Múzeumok* 10/3, 11–17. + hátsó belső címlap
- Fedeles 2014
Fedeles T., Dux Laurentius. Újlaki Lőrinc herceg pályafutása. *Bácsországi* 2014/1, 40–48.
- Fügedi 1970
Fügedi E., A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása. Budapest.
- Fügedi 1974
Fügedi E., Uram, királyom... A XV. századi Magyarország hatalmasai. Budapest.
- Gervers-Molnár 1983
Gervers-Molnár V., Sárospataki síremlékek. The Sepulchral Monuments of Sárospatak. *Művészettörténeti Füzetek* 14. Budapest.
- Horváth 2009
Horváth R., Életrajzi szilánkok ecsedi Bátori István politikai pályafutásáról (1458–1479). *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle* 44/1, 48–82.
- Horváth 2012
Horváth R., Mitől vár a vár? Márkusfalvi Máriaassy István várépítési kísérlete 1507-ben. *Várak, kastélyok, templomok* 8/2, 8–11.
- Horváth – Neumann 2012
Horváth R. – Neumann T., Ecsedi Bátori István. Egy katonabáró életpályája (1458–1493). Budapest.
- Ipolyi 1863
Ipolyi A., A középkori szobrászat Magyarországon. *A M. Tudom. Akademia XXI. ünnepélyes köz ülésében jan. XVIII. MDCCCLXIII. előadta Ipolyi Arnold, M. Ak. r. tag. A M. Tud. Akademia Évkönyvei X. kötetének XIII. darabja. Pest.*
- Kertész 2012
Kertész R., Fejezetek a török kori Szolnok kutatástörténetéhez és egy újabb azonosított objektum: a vesztőhely. Addenda to the Ottoman Period History of Szolnok – the Location of the Site of Public Executions. *Szolnoki Tudományos Közlemények* 16, 40–64. On-line folyóirat: http://www.szolnok.mtesz.hu/sztk/kulonyszamok/2012/cikkek/2012-05-Kertesz_Robert_2.pdf
- Kertész 2014
Kertész R., „...Ódon, tatár korabeli földsáncai folyópart-ra néznek” – Szolnok ispán föl-fa vára. In: „Carmen miserabile”. A tatárjárás magyarországi emlékei. Tanulmányok Pálóczi Horváth András 70. születésnapja tiszteletére (szerk.: Rosta Sz. – V. Székely Gy.) Kecskemét, 345–384.
- Kertész 2014a
Kertész R., Szolnok az Árpád-korban: tények és eredmények. *Archaeologia – Altum Castrum Online. A Magyar Nemzeti Múzeum visegrádi Mátyás Király Múzeumának középkori régészeti online magazinja.* 1–44. <http://archeologia.hu/content/archeologia/325/kertesz-szolnoki-var.pdf>

Kertész – Bana 2010

Kertész R. – Bana Zs., Régészeti kalandozások a város múltjában (11–18. század). In: Szolnok könyve. Fejezetek a város történelméből (szerk.: M. Román B. – Pókász E. – Szutorisz-Szügyi Cs. – Tapasztó I. – V. Szász J.) Szolnok, 60–86.

Kertész – Korpás 2013

Kertész R. – Korpás Z., A szolnoki végvár felépítése 1550–1552-ben és Bernardo Villela de Aldana ide kapcsolódó levelei. Der Aufbau der Szolnoker Burg in den Jahren 1550–1552 und die anschließenden Briefe von Bernardo Villela de Aldana. *Tisicum* 22, 387–450

Kertész et al. 2012

Kertész R. – Sudár B. – Bana Zs. – Kómár M., Egy elfeledett muszlim imahely: a szolnoki Szulejmán szultán-dzsámi. A forgotten Muslim Meeting Place: the Suleiman Sultan Large Mosque (Jami) in Szolnok. *Műemlékvédelem* 56, 110–125.

Kiss 2008

Kiss E., Kehely Rozgonyi-, Ernuszt- és Pálóci-címerrel. In: Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490. Kiállítási katalógus (szerk.: Farbaky P. – Spekner E. – Szende K. – Végh A.) Budapest, 444.

Kubinyi 1958

Kubinyi A., Die Frage des bosnischen Königtums von Nikolaus Ujlaky. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungariae* 4, 373–384.

Kubinyi 1973

Kubinyi A., A kaposújvári uradalom és a Somogy megyei familiárisok szerepe Újlaki Miklós birtokpolitikájában (Adatok a XV. századi feudális nagybirtok hatalmi politikájához). In: Somogy megye múltjából, Levéltári Évkönyv 4. (szerk.: Kanyar J.) Kaposvár, 3–44.

Kubinyi 1988

Kubinyi A., Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idejében. *Barons au Conseil royal sous les règnes de Mathias Ier et d'Ulászló II. Századok* 122/1–2, 147–215.

Kubinyi 1990

Kubinyi A., A Mátyás-kori államszervezet. In: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára (szerk.: Rázsó Gy. – V. Molnár L.) Budapest, 53–147.

Kubinyi 2001

Kubinyi A., Ernuszt Zsigmond pécsi püspök rejtélyes halála és hagyatékának sorsa (A magyar igazságszolgáltatás nehézségei a középkor végén). *Századok* 135/2, 301–361.

Kubinyi 2002

Kubinyi A., Újlaki Miklós. In: Nagy képes millenniumi arcképcsarnok (szerk.: Rác Á.) Budapest, 48–50.

Kubinyi 2008

Kubinyi A., Udvartartás és udvari élet Mátyás király korában. In: Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490. Kiállítási katalógus (szerk.: Farbaky P. – Spekner E. – Szende K. – Végh A.) Budapest, 21–33.

Lővei 1982

Lővei P., A székesfehérvári Anjou-sírkápolna művészettörténeti helye. In: *Művészet* I. Lajos király korában 1342–1382. Katalógus (szerk.: Marosi E. – Tóth M. – Varga L.) Székesfehérvár, 183–203.

Lővei 1987

Lővei P., Síremlékszobrászat. In: *Művészet* Zsigmond király korában 1387–1437. II. (szerk.: Beke L. – Marosi E. – Wehli T.) Budapest, 277–303.

Lővei 1992

Lővei P., A tömött vörös mészkő – „vörös márvány” – a középkori magyarországi művészetben. *Der dicthe rote Kalkstein – der „rote Marmor”* –, in der Kunst des Mittelalterlichen Ungarn. *Ars Hungarica* 20/2, 3–28.

Lővei 1995

Lővei P., A középkori Magyarország síremlékei – kutatási helyzetkép. *Mittelalterliche Grabmäler von Ungarn. Ein Forschungsbericht. Ars Hungarica* 23/2, 243–252.

Lővei 2004

Lővei P., Az Anjou-síremlékek újonnan előkerült töredékeiről. In: Magyar királyi és főrendi síremlékek. Gótikus baldachinos síremlékek a középkori Magyarországon (főszerk.: Deák Z.) Budapest, 72–85.

Lővei 2009

Lővei P., *Posuit hoc monumentum pro aeterna memoria. Bevezető fejezetek a Középkori Magyarország síremlékeinek katalógusához I–II.* Akadémiai doktori értekezés, Budapest, kézirat.

Mályusz 1984

Mályusz E., Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1437. Budapest.

Mezey 2015

D. Mezey A., A készülő Jász-Nagykun-Szolnok megyei *Lapidarium Hungaricum* kötet előmunkálatairól és eddigi tapasztalatairól. Preliminary Experience of and Preparatory Works for the Volume *Lapidarium Hungaricum* in Jász-Nagykun-Szolnok County. *Ars Hungarica* 41/2, 255–266.

- Mikó 1994
Mikó Á., Domborműtöredék kerubfejekkel. In: Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541 (szerk.: Mikó Á. – Takács I.) Budapest, 363–364.
- Mikó 1994a
Mikó Á., Domborműtöredék lovasjelenettel. In: Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541 (szerk.: Mikó Á. – Takács I.) Budapest, 364–365.
- Mikó 2008
Mikó Á., Domborműtöredék lovasjelenettel Nagyvázszyonból. In: Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490. Kiállítási katalógus (szerk.: Farbaky P. – Spekner E. – Szende K. – Végh A.) Budapest, 303–305.
- Nagy 1862
Nagy I., Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. Pest.
- Neumann 2009
Neumann T., Bátori István politikai szerepe II. Ulászló uralkodása alatt (1491–1493). Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 44/1, 83–127.
- Papp 2005
Papp Sz., A királyi udvar építkezései Magyarországon 1480–1515. Budapest.
- Papp 2010
Papp Sz., Határtalan történet – két szentségház a Muraközéből. In: Építészet a középkori Dél-Magyarországon (szerk.: Kollár T.) Budapest, 123–164.
- Pintér et al. 2001
Pintér F. – Szakmány Gy. – Lövei P. – Tóth M. – Demény A., „Vörös márvány” faragványok nyersanyaglelőhelyeinek kutatása. Forschung der Rohstoffundorte für Schnitzwerke aus rotem Marmor. Műemlékvédelmi Szemle 11/1–2, 53–70.
- Rainer 2008
Rainer P., Kerubfejes domborműtöredék Nagyvázszyonból. In: Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490. Kiállítási katalógus (szerk.: Farbaky P. – Spekner E. – Szende K. – Végh A.) Budapest, 461–462.
- Ringer 2008
Ringer I., Várak Zemlénben és Abaújban. Castrum 7, 197–202.
- Sümegei 1997
Sümegei J., Bátaszék és környéke a középkorban. In: Bátaszék története. A kezdetektől 1539-ig (szerk.: Dobos Gy.) Bátaszék monográfiája 1. H. n., 76–428.
- Szűcs 1987
Szűcs J., A sárospataki vár történetének kezdeteiről. Előadás, Sárospatak, Rákóczi Múzeum, 1987. Hangszalagra felvette és arról leírta: Janó Á. Kézirat Janó Á. hagyatékából.
- Tóth 2009
C. Tóth N., Ki kicsoda az ecsedi Bátoriban. A Bátoriban csedi ágának tagjai, 1377–1541. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 44/1, 5–47.
- Thallóczy 1889
Thallóczy L., Az Ujlakyak síremlékei. Archaeologiai Értesítő, Új folyam 9, 1–8.
- Tölg 2008
Tölg L., Az acél építészet. Páncélok a Hunyadiak korában. In: Rex Invictissimus. Hadsereg és hadszervezet a Mátyás kori Magyarországon (szerk.: Veszprémy L.) Budapest, 97–120.
- Tölg 2009
Tölg L., A harci vértetek története. A nyugat-európai hadviselésben alkalmazott testvédelmi rendszerek fejlődéstörténete a 10. századtól a 16. század első harmadáig. Doktori értekezés, Debreceni Egyetem, kézirat.
- Vass 1979
Vass E., A szegedi és csongrádi náhije 1548. évi török adóösszeírása. In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből (szerk.: Farkas J.) Szeged, 5–80.
- Wehli 2012
Wehli T., A három Ernuszt. Budapesti Könyvszemle 24/2, 142–151.